

ФИЛОСОФСКИТЕ ДОВОДИ

ПРО ПІДСТАВИ НЕГАТИВІЗМУ ТА НЕГАТИВНІ ВИЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ПОСТМОДЕРНУ

К. Ю. Райда

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник
відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
(Київ, Україна)

constantin.raida664@gmail.com

Анотація

Константин Юриевич Райда. За основанията на негативизма и негативните определения на философския постмодерн. В статията се изследват причините за негативните оценки на философските сентенции на Ж. Бодрийяр, Ж. Ф. Лиотар, Ж. Дельоз, Ф. Гватари, Ж. Дерида, Л. Иригарей, Ж. Лакан, М. Сер, П. Вирильо и други основатели на постмодерната философия. Осветява се цялостния процес на трансформация на ролята и значението на философската мисъл в обществения живот, спецификата на историческата мисия и научните, теоретическите основи на философската традиция, основана от рамките на провъзгласената парадигма на Постмодерна.

Ключови думи: постмодернизъм, философско мислене, философия на постмодерна.

Abstract

Konstantyn Rayda. Grounds and negative definition of postmodern philosophy.

This article explores the reasons of negative assessments of philosophical maxims such scientists as J. Bodriyar, J.F Lyotard, J. Deleuze, F. Guattari, J. Derrida, L. Iryharey, J. Lacan, M. Sir, P. Virilio and other founders of postmodern philosophy. It is highlighted the transformation overall process of the role and importance of philosophical thought in public life, specific historical mission and the scientific, the new philosophical tradition theoretical foundations, initiated within the proclaimed postmodern paradigm.

Key words: postmodernism, philosophical thinking, postmodern philosophy.

Зміна форми, стилю та змісту філософського мислення вочевидь виникає у сучасному світі не лише з огляду на очевидні проблеми у процесі розвитку самої філософії. Адже багато хто стверджує, що новітній час є своєрідним свідченням «занепаду» філософського мислення, суттєвої трансформації його ролі та функцій у суспільстві. Стверджують й те, що, начебто, на очах зменшується і значення філософського знання у повсякденному житті. У якості приклада зазначається, що більшість з тих, хто у наш час навчається у вищих учбових закладах, не можуть з тією ж легкістю та автоматизмом, як їхні однолітки ще кілька десятиліть тому, назвати хоча б приблизний перелік імен видатних філософів, і навіть публікація їхніх портретів на обкладинках популярних філософських часописів не надає цим часописам суттєвої переваги у їхньому розповсюдженні та реалізації. «Професійні» ж філософи дедалі усе частіше вдаються до заробляння засобів для існування й у інших сферах суспільної діяльності: політології та політичній журналістиці, як, наприклад, Андре Глюксман, підробляють у сфері шоу бізнеса, телевізійній індустрії, політичного маркетингу, книговидавництві тощо. Чиста, «професійна філософія», так само як і інтерес до неї, все більше і більше екстрагується з нашого буття, зникає, як певний невловимий аромат й легкокорозинний газ. Й здається, що ніхто за цим особливо не шкодує.

Зникає у молоді й бажання отримувати філософську освіту, яка ще донедавна вважалася однією з найкращих в гуманітарній сфері. Зникає інтерес і до філософського мислення як такого, що надає етично-моральні пріоритети існування, що визначає долю або життєвий напрямок самореалізації людини, якому раніше заздрили, і якщо говорити образно, вклонялись й намагались наслідувати. Мислення перестає бути найважливішим й конче необхідним засобом у існуванні людини. Сьогодні, діючи за стереотипами ціннісної

поведінки, можна зробити непогану кар'єру, і згодом вирішити, що твоє особисте призначення у цьому світі вже виконано, а комфорт існування та прагматична адекватність у суспільстві споживання може навіяти упевненість і у тому, що до складної стихії буттєвого мислення звертатися не так вже й потрібно.

В сучасному стилі мислення та спілкування дедалі більше фіксуємо й елімінацію «абсолютних», загальних понять. Разом з ними зникають і спільні авторитети, й методи та критерії. Теперішній час багатьма аналітиками й розцінюється як час перехідного періоду, коли підриваються не лише традиційні але й усталені цінності, змінюються стандарти, зміст, стиль і форма мислення.

«Дозволю собі спочатку змалювати умови, що оточують нас у сучасному Західному світі, – стверджує у цьому зв'язку Н. Т. Райт. – Ми живемо на перетині багатьох культур, які кожен день наче гігантські хвилі накочуються на нас з усіх боків. На соціально - економічному рівні два або три століття тому назад ми перейшли від аграрного суспільства до індустріального. В результаті різко змінилися багато цінностей й устремлень, про які раніше навіть не говорилося. Багато хто з нас, як і раніше, відчувають потяг до землі, до сільського життя, а також розчарування від того, що це стає все менш можливим. Проте у даний час ми з величезною швидкістю віддаляємося від модерністського індустріального суспільства й переносимось у світ, де мікропроцесори грають більш важливу роль і приносять вищі доходи, ніж фабричні труби. І політики, і промисловці опиняються зтягнутими у боротьбу двох нескінченно різних культур, у ході якої принципи, що регулюють трудову діяльність і економічне зростання, а також громадські цінності, зазнають докорінної зміни. Цей раптовий і лякаючий перехід нерозривно пов'язаний з незворотним рухом від модерністського суспільства до суспільства постмодерністського».

Кожен з нас, за словами Н. Т. Райта, відтепер дивиться на речі під певним кутом зору, що забарвлює сприйняття світу. Кожен характеризує те, що відбувається саме так, як йому зручно. Об'єктивної істини відтепер не існує так само, як і об'єктивних цінностей. Залишаються лише переваги. Культурними символами цього руху став плеєр та віртуальна реальність; по-друге, якщо за часів Модернізму на п'єдесталі знаходилася певна окрема особистість з її всемогутнім «Я» - господарем своєї долі і свого щастя, то Постмодерн реконструював саме поняття особистості. Власне «Я» перетворилося на мінливий символ, випадкове тимчасове поєднання протиборчих сил та імпульсів.

Руйнування реальності, розщеплення власного «Я», смерть метавикладу як ключові моменти у розумінні сутності постмодерністського суспільства, на думку Н. Т. Райта, варто доповнити й «принципом герменевтичної підозри» до усього того, що високо цінувалося в західному світі з часів Просвітництва, і розумінням того, що саме комп'ютерна, технологічна революція посприяла виникненню і процвітанню буття, де з'явилася і нова уявна реальність, де жити у власному світі і розповідати свою історію, навіть якщо вона не пов'язується з оповідями інших, стає все легше і легше, а гігантський глобальний культурний, економічний, моральний і навіть релігійний ринок впливає скрізь і на все, змінюючи і змішуючи усе у необхідних йому розмірах та пропорціях.

Вочевидь, на цьому тлі усе, що пов'язане з Постмодерном, від самого початку забарвлене негативізмом людського сприйняття та очікування.

Західні дослідники зазвичай пов'язують феномен трансформації сучасного світу, трансформації форми та змісту сучасного мислення з технологічними інноваціями. Адже будь-яка технологія, що постійно потребує оновлення щоби йти у ногу з часом, завжди за своєю сутністю певним чином суперечила усталеним культурним традиціям. Абсолютно новий девайс здається кращим ніж старий, хоча й виробник, й його технологічні параметри можуть не бути принципово відмінними. Однак те, що цінується в одній сфері, не обов'язково буде цінуватися і в іншій. Традиції, наприклад, у всіх «до-сучасних» культурах завжди виконували важливі соціальні функції (ї функцію збереження моральних цінностей, зокрема), а новітня технологія у випадку необмеженого й бездумного її використання здатна просто перетворити традиції на купу уламків. Якщо у добу середньовіччя панувала тенденція переносу філософсько-етичної (теологічної) методології в усі сфери, що знаходилися за межами богословського пізнання світу, то тепер відбувається зворотний процес: більшість населення прагне застосувати технологічний та інші різновиди шаблонного мислення до усіх сфер життя, включаючи теологію й етику. Люди, почуття, ідеї і цінності - усе вимірюється технологічно, усе зведено до технічно можливого визначення у цифровому форматі.

Традиційна ж символіка, яка існує, наприклад, в релігії, відтепер перетворюється на річ абсолютно тривіальну. Технологічний світ зводить віру до факту вираження кимось своєї окремої світоглядної позиції, а моральні стандарти - до особистісних переконань. Технологічне копіювання і безперервний потік візуальних образів руйнують уявлення щодо таємниці і святості. На всезагальний огляд виставляється абсолютно усе – і внутрішній психоемоційний світ людини, і інтимні відносини, і страждання, і особисті уподобання, і душа, - усе це може будь де, і як завгодно й опогануватися, й зневажатися. І зовсім не дивно, як зазначає з цього приводу Ніл Постман, що електронні засоби масової інформації так часто вдаються до безпричинної демонстрації сексу, який раніше тримали потай, вважаючи його справою інтимною, до демонстрації насильства, яке раніше вважали

напрочуд огидним явищем. Усе ж трансцендентне, яке знаходиться поза безпосередньою досяжністю, - і Бог, і віра, і доброта, і духовність відтепер у технологічному світі здебільшого ігнорується.

В Технополії люди вчаться приймати не моральні рішення, а, насамперед, рішення практичні. Відчужені від трансцендентних понять про добро і зло, вони тепер спираються на єдиний відомий їм стандарт – технологічний. Технологія набуває й статусу культурної монополії, а те, що у даному випадку пріоритетним стає сам процес, а не його зміст, вносить, на думку Ніла Постмана, моральну й духовну розгубленість у голови людей, підриваючи їхню спроможність адекватно й ціннісно, буттєво мислити.

За допомогою освіти, яка сама по собі у цій ситуації позбавляється будь-якого послідовного світоглядного підґрунтя, стверджує Н. Постман, технополія також відбирає у нас і усяку соціальну, політичну, історичну, метафізичну, логічну й духовну основу для осягнення того, що знаходиться поза межами природного пізнання.

Приблизно у такій самій площині осмислюються вищезазначені проблеми й на теренах СНД. «Мене глибоко хвилює криза філософії, яка ще в недавньому минулому виступала в ролі духовного лідера і відкривала шляхи майже усім наукам і мистецтвам, - стверджує у цьому зв'язку і професор МДУ ім. М. Ломоносова І. О. Гобозов у своїй книзі «Куди котяться філософія...» . - Хоча книжкові магазини заповнені філософською літературою і видаються тисячі і тисячі філософських книг і статей, хоча регулярно проводяться філософські конгреси та конференції, філософська думка все більше і більше віддаляється від нас. Немає таких філософських ідей, які б виявилися епохальними, і зіграли б революційну роль в філософських дослідженнях» .

Сьогодні, під час глибокої економічної і духовної кризи, яка, на його думку, охопила усі галузі суспільствознавства, культуру, мистецтво, літературу, філософію, під час деінтелектуалізації суспільства, розважально-бездумного шоу, всезагальної стандартизації та уніфікації - філософія втрачає, а можливо вже й втратила свій етимологічний сенс. З любові до мудрості вона перетворилася на любов до порожнього дискурсу про все і ні про що. Сучасна філософія, на думку І. О. Гобозова, втратила також і критерії науковості і доказовості. «Багато сучасних філософів не обтяжують себе серйозними рефлексіями, як це робили наші попередники, над буттям навколишньої соціальної і природної дійсності. Вони виганяють Розум з філософії. Вони навіть перестали звертатися до здорового глузду і нерідко пишуть цілі трактати, які насправді є набором безглузвих слів і пропозицій. Вони не висувають жодних серйозних аргументів на захист своїх філософських тез та концепцій, але їм здається, що вони роблять важливі відкриття у філософії. Вони дуже зневажливо ставляться до класичної філософії, до духовної спадщини великих філософів Платона, Аристотеля, Декарта, Канта, Гегеля, Маркса та інших корифеїв світової філософії. Вони нічого не хочуть читати. Читанню і вдумливому аналізу текстів вони протиукладають жонглювання новими, нічого не значущими термінами. Вони з великим гонором і колосальною зарозумілістю виступають на конференціях і конгресах філософів. Не згідних з ними вони вважають ретроградами і реакціонерами...» - маючи на увазі у першу чергу філософів – постмодерністів, стверджує у цьому зв'язку І. О. Гобозов. – «Вони відкидають класичний стиль філософствування, класичні філософські категорії, і замість цього пропонують абсолютно порожні за своїм філософським змістом слова (симулякри, бажання, тіло, мовчання, деструктивізм, деконструкція і т. д., і т. і.)».

Кризу ж сучасної філософії І. О. Гобозов пов'язує з... негативними наслідками глобалізації. Сьогодні на початку двадцять першого століття, як стверджує цей дослідник, ми спостерігаємо не лише духовну кризу західного суспільства, але й глобальну кризу, яка охопила усі сфери суспільного життя - і економічну, і політичну, і соціальну, і духовну. Ця криза викликана багатьма причинами, але, у першу чергу - глобалізацією сучасного суспільного життя. Глобалізація сучасного суспільного життя є, на його думку, «квінтесенцією глобалізації економічної». Економічної глобалізації, як наслідку діяльності транснаціональних корпорацій, що виступають в ролі авангарду неолібералізму і не визнають ніяких політичних кордонів, ніяких національних традицій і культур, і яка, на думку російського дослідника, фактично знищує національні державні утворення, що виступають історичною формою соціального буття того чи іншого народу. Адже саме у межах національної держави, на його думку, кожний народ і створює свої матеріальні і духовні цінності, зберігає свої традиції і звичаї, свій особливий менталітет і свою ідентичність, і, врешті-решт, власну культуру та історію.

Деінтелектуалізація і дегуманізація суспільства, знецінення моральності, заміщення принципу добротності утилітаризмом, культивування первинних інстинктів, поширення гомосексуалізму – усе це, на думку російського дослідника, і є наслідком політики неолібералізму.

Як принципово неправомірне вирішення диспропорційності між технологічною, соціальною та науковою раціональністю та духовним підґрунтям, моральними силами людства оцінюється І. О. Гобозовим і практика новітнього постмодернізму, до очільників якого у даному випадку залічуються Ж. Бодрійар, Ж. Ф. Лютар, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, М. Серр та Р. Рорті. Феномен цього типу світоглядно-філософського мислення,

що виник у Франції минулого століття на тлі кількох інших течій (насамперед, «нової філософії» А. Глюксмана, Ж. М. Бенуа, Ж. П. Долле, М. Герена, Б. А. Леві та ін.; і філософії, або ж, точніше, ідеології «нових правих», представленої ідеями А. де Бенуа, Ш. Брессоля, А. Гобара, П. Віалю та ін.), на думку І. О. Гобозова, окрім вищезазначеного неправомірного вирішення диспропорційності поміж раціональністю та моральними засадами суспільства, у своїй сутності був пов'язаний з відвертою й агресивною атакою на класичний раціоналізм (с.100).

Цікавим є і те, що І. О. Гобозов теоретично отожднює так звану американську модель глобалізації та постмодернізм, і так само як і У. Бек у випадку можливого панування цих феноменів у майбутньому передрікає «загибель людської цивілізації». «Сучасне суспільство не позбулося тих негативних рис, про які писали ще Маркс і Дюркгайм, – стверджує І. О. Гобозов. – Я маю на увазі соціальне відчуження та аномію. Навпаки, люди все більше і більше відчужуються один від одного. Індивідуалізм та егоїзм, особливо серед молоді, нерідко домінують в соціальних відносинах. Проституція, наркоманія, СНІД та інші вади оволоділи мільйонами людей. Сучасна цивілізація нікому не надає впевненості у тому, що він буде себе почувати комфортно або, принаймні, більш-менш зручно у колі собі подібних. У людей все частіше і частіше проявляється аномія, тобто байдужість, апатія, неповага до існуючих цінностей і т. і.». І постмодернізм, представники якого, на думку І. О. Гобозова, «займаються еквілібристикою та казуїстикою», «виступають з позицій нігілізму й релятивізму», «заперечують логіку та емпіричний світ» ... не лише не сприяють поліпшенню, виправленню існуючої ситуації, але й «фактично знищують філософію», «позбавляють її світоглядних, гносеологічних та прогностичних функцій», зводять її до нескінченного дискурсу, словесним вправам та порожнім розмовам».

Одразу ж зазначимо, що така нищівна критика І. О. Гобозовим постмодернізму – явище далеко не поодиноким у сучасній науковій, науково-публіцистичній та філософській літературі. Утім, найбільш відомим й поширеним взірцем такої критики, причому критики, здійсненої з науково-теоретичних позицій, вважається дослідження двох вчених-фізиків – професора фізики з університету Нью-Йорка А. Сокала та професора теоретичної фізики Лувенського університету з Бельгії Ж. Брікмона, що було надруковане під назвою «Інтелектуальні вивертання». Сама ж публікація цієї книги почалася з інтелектуально-культурологічного жарту, яким був факт подання А. Сокалом до новомодного американського часопису «Соціальний текст» провокативної статті з чудернацькою назвою («Порушуючи кордони: до трансформативної герменевтики квантової гравітації»), що швидше нагадувала абракадабру, аніж науково осмислене формулювання назви дослідження. Її текст був звичайною провокацією інтелектуальної еліти, спрямованою на викриття та виявлення наукової некомпетентності філософів-постмодерністів, здійсненою на підставі аналізу їхніх текстів, словених, за визначенням А. Сокала і Ж. Брікмона, нісенітницями й дурницями. Редакція часопису не помітила підступності авторів статті й опублікувала її у запропонованому вигляді. Згодом була опублікована й монографія, у якій А. Сокал і Ж. Брікмон переконливо висвітлили те, що автори постмодерністських текстів аж занадто вільно застосовують у своїх працях поняття точних теорій, маючи про них у самому найкращому випадку лише приблизні уявлення, що вони користуються науковими термінами (або ж термінами лише удавано науковими), не замислюючись над тим, що ті означають насправді; що вони усіяло намагаються переносити термінологію точних наук у науки гуманітарні поза будь-яким емпіричним або ж концептуальним обґрунтуванням; що вони на практиці лише хизуються удаваною ерудованістю, звертаючи на голову своїх прихильників наукоподібні визначення у такому контексті, у якому вони взагалі не мають ніякого сенсу. Довели й те, що критикована ними практика філософів-постмодерністів була спрямована у переважній більшості випадків на епатаж спеціально не підготовленого читача, а здійснення цієї мети відбувалося за допомогою жонгливання фразами й псевдонауковою термінологією, позбавленою усіякого сенсу.

У передмові до російського перекладу цієї праці А. Сокала і Ж. Брікмона академік Сергій Капіца також з особливим занепокоєнням акцентував увагу наукової громадськості на безперервному зростанні праць, відзначених повним нерозумінням й просто безграмотним писанням як у сфері природничих наук, так і у сфері суспільної думки та філософії, визначивши постмодерністське мислення як таке, що уособлює собою «особливу небезпеку для свободи думки в науці та філософії, культурі та суспільстві у роки зміни віх, кризи та розброду».

Серед цитованих А. Сокалом і Ж. Брікмоном у цій книзі текстів були формулювання Ж. Дельоза, Ж. Деріди, Ф. Гватарі, Л. Пригарей, Ж. Лакана, Б. Лятура, Ж. Ф. Ліотара, М. Сера, П. Вірільо та інших відомих постмодерністів. Оскільки ж наведені у пародійній праці цитати були занадто стислими, А. Сокал підібрав й більш розгорнуті частинки постмодерністських текстів, які дозволили читачеві краще зрозуміти некомпетентність їхніх авторів. Висміюванню були піддані вихвалання Ж. Лакана про те, що він у своїх висновках спирається на «найостанніші досягнення топології» та конкретну практику порівняння понять психоаналізу з поняттями топології і математичної теорії компактності; заяви Б. Лятура про те, що він адекватно використовує у своїх працях теорію Ейнштейна; висміювалися екоректні застосування термінів та понять з квантової механіки,

теорії хаосу Ж. Дельозом, Ф. Гватарі й П. Вірільо, ототоження Ж. Лаканом структури невротика з самою реальністю («тором»), визначення Кристєвою поетичної мови як «сили континіуму», твердження Ж. Бодрієра про «розгортання сучасних воєн у неевклідовому просторі» тощо.

Головною особливістю праць Ж. Дельоза та Ф. Гватарі, у яких вони зверталися до фізики й математики, як зазначили А. Сокал і Ж. Брікмон, є відсутність в них зрозумілості. І можна було б уявити, що це засвідчує глибину їхнього аналізу, а ми просто їх не розуміємо. Проте, у більш детальному розгляді ми знаходимо лише велику щільність наукових термінів, використаних поза контекстом й поза видимою логікою, принаймні тоді, коли цим термінам приписується їх звичайне наукове значення. Посилання на теорему Геделя, теорію нескінченних кардинальних чисел, геометрію Рімана, квантову механіку настільки стрімкі і поверхневі, що читач, який заздалегідь не оволодів цими предметами, нічого не второпає і, навпаки, підготовлений читач зрозуміє, що ці твердження у варіанті застосування їх Ж. Дельозом та Ф. Гватарі найчастіше позбавлені сенсу, а якщо й прийнятні, то просто банальні і надзвичайно заплутані.

Що ж стосується текстів Вірільо, то вони, як це зазначили А. Сокал і Ж. Брікмон, переважно вибудовуються навколо тем техніки, комунікації і швидкості. Його книги рясніють посиланнями на фізику і, особливо, на теорію відносності. У фразах Вірільо трохи більше сенсу, ніж у Дельоза і Гватарі, але те, що пропонується у нього в якості науки, є «сумішшю глибинних оман і нерозважливих фантазій». Коли ж автор не занурюється просто-напросто у словесний розгул, наукові аналогії виявляються настільки довільними, наскільки тільки можна собі це уявити.

І надзвичайно цікавим є висновок щодо постмодернізму, зроблений А. Сокалом і Ж. Брікмоном. Від розтлінного впливу модної сьогодні нісенітниці, як ствердили ці учені, страждають передусім гуманітарні науки, коли мовні ігри постмодерністів виганяють критичний і чіткий аналіз соціальної реальності. Потрібно ж негативний вплив постмодернізму полягає у втраті часу в гуманітарних науках, культурологічній плутанині від їхніх праць, яка веде до мракобісся... Дискурс постмодерну у вигляді текстів, які ми цитуємо, зазначили А. Сокал і Ж. Брікмон, функціонує серед інших у вигляді пастки, до якої потрапляють гуманітарні науки. Ніяке дослідження, стосується воно світу природи або ж людини, не може розвиватися на концептуально заплутаному і докорінно відстороненому від емпіричних даних підґрунті.

На думку А. Сокала і Ж. Брікмона, можна було б заперечити, що автори постмодерністських текстів чинять серйозний вплив на дослідницьку роботу тому, що, відверто кажучи, їх несерйозність добре відома в академічних колах. Проте, це вірно лише частково: по – різному різні автори, у різних країнах, у різних областях досліджень, і в різні періоди все ж таки по-своєму впливали на якість наукових розробок. І праці Барнса - Блура й Лятура на свій кшталт вплинули на соціологію науки, хоча цей вплив й ніколи не був визначальним. І те ж саме можна сказати відносно Лакана у психології, щодо Дельоза у філософії, і щодо Іригарей у women's studies. Та все ж таки значно більшим, на думку А. Сокала і Ж. Брікмона, є згубний вплив постмодерністської відмови від зрозумілого й науково коректного мислення на освіту і сучасну культуру. Вплив, у відповідності до якого навіть студенти вчать повторювати і вибудовувати міркування, у яких вони мало що розуміють як і ті постмодерністи, що за влучним висловом Катерини Політ, «не розуміючи того, що пишуть їхні колеги, просто переміщуються по тексту від одного знайомого імені або слова до іншого неначе жаба, що перестрибує болотистий ставок по лататтю».

(закінчення у наступному номері)